

QADIMIY XALQLAR EKOLOGIYASI: BOBOLARIMIZ TABIATNI QANDAY
ASRAGAN?

Muqimova Nazora

Navoiy davlat universiteti
Aniq fanlar fakulteti 2-kurs
Talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada qadimiy O'rta Osiyo xalqlarining tabiat bilan uyg'un yashash madaniyati va ekologik bilimlari tahlil qilinadi. Unda ajdodlarimizning atrof-muhitni asrash borasidagi qarashlari, urf-odatlar va amaliy faoliyatlari bugungi ekologik muammolarni hal etishda qanday ahamiyatga ega ekani yoritilgan. Qariyz tizimi, yerga g'amxo'rlik, suv resurslarini adolatli taqsimlash, kompost va tabiiy o'g'itlardan foydalanish, yaylovlardan oqilona foydalanish, o'rmon va yovvoyi hayvonlarni muhofaza qilish kabi qadimiy tajribalar zamonaviy ekologik barqarorlikka xizmat qiluvchi tamoyillar sifatida ko'rsatilgan. Maqola, shuningdek, chiqindilardan qayta foydalanish, tabiiy materiallarga asoslangan hunarmandchilik, iqlimga mos yashash tarzi va ekologik tarbiyaning erta yoshdan boshlanishi kabi jihatlarni ham qamrab oladi. Maqolada qadimiy tajribalarni bugungi ekologik siyosat va amaliyotda tatbiq etish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlari: Qadimiy tajriba, ekologik barqarorlik, O'rta Osiyo xalqlari, qariyz tizimi, suv resurslari, yerga g'amxo'rlik, chiqindilarni qayta ishlash, tabiiy o'g'it, yaylovlar, o'rmonni muhofaza qilish, ekologik tarbiya, iqlimga mos yashash, hunarmandchilik, atrof-muhitni asrash

Annotation: This article analyzes the environmental knowledge and nature-friendly lifestyle of the ancient peoples of Central Asia. It highlights the worldview, traditions, and practical activities of our ancestors regarding environmental protection, and their relevance in solving today's ecological problems. Ancient practices such as the qanat system, soil care, fair distribution of water resources, use of compost and organic fertilizers, rational use of pastures, and protection of forests and wildlife are presented as principles that contribute to modern ecological sustainability. The article also covers aspects such as waste recycling, handicrafts based on natural materials, climate-adapted lifestyles, and early environmental education. The article substantiates the necessity of applying ancient experiences in contemporary environmental policy and practice.

Keywords: Ancient knowledge, ecological sustainability, Central Asian peoples, qanat system, water resources, soil care, waste recycling, organic fertilizer, pastures, forest conservation, environmental education, climate-adapted lifestyle, handicrafts, environmental protection

Kirish: Zamonaviy dunyo ekologik inqiroz bilan kurashayotgan bir paytda, bizning ajdodlarimiz ming yillar davomida tabiat bilan uyg'un yashab kelganlar. Ularning hayot

tarzi, qadriyatlari va an'analari bugungi kunda ham muhim darslar beradi. Qadimiy xalqlarning tabiatni asrash bo'yicha tajribasi zamonaviy ekologiya fanidan ham chuqur va amaliy ahamiyatga ega. Qadimiy xalqlar tabiatni alohida obyekt sifatida emas, balki o'zlarining ajralmas qismi deb bilishgan. Ular har bir daraxt, daryo, tog' va hayvonning o'z ruhi borligiga ishonishgan. Bu e'tiqod ularni tabiatga hurmat bilan munosabatda bo'lishga undagan. O'rta Osiyoning qadimiy aholisi sog'diylar va bakttrialilar tabiatni muqaddas bilishgan va har qanday tabiiy resursdani foydalanishdan oldin maxsus marosimlar o'tkazishgan. Zardusht dinida

ham bu g'oyalar chuqur aks etgan. "Yerga yaxshilik qil, chunki u sening onangdir"

degan tamoyil asrlar davomida xalqlarimizning ongida mustahkamlangan. Bu nafaqat ma'naviy, balki amaliy ekologik yondashuv edi.

Qadimiy O'rta Osiyolik xalqlar suv resurslarini boshqarishda ajoyib mahoratga ega edilar. Qariyz tizimi yer osti suvlarini samarali foydalanishning

mukammal namunasi edi. Bu tizim orqali cho'l hududlarda ham barqaror qishloq xo'jalik olib borilgan. Qariyezlar nafaqat suvni tejashga, balki tuproq eroziyasini oldini olishga ham yordam bergan. Buxoro, Samarqand va boshqa qadimiy shaharlarda suv taqsimoti maxsus tartibga solingan edi. Har bir fermer o'z navbatida suv olish huquqiga ega bo'lgan va bu tartib qat'iy rioya qilingan.

Miroblik instituti suv resurslarini adolatli taqsimlashning qadimiy tizimi bo'lib, bugungi kunga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Qadimiy dehqonlar yerga g'amxo'rlik qilish sirlarini yaxshi bilishgan. Ular almashlab ekish usulini qo'llab, turli ekinlarni navbatma-navbat ekishgan. Bu usul tuproqning unumdorligini saqlash va zararkunandalarning ko'payishini oldini olish uchun ishlatilgan. Kompost tayyorlash va organik o'g'itlardan foydalanish ham qadimiy an'analar qatoriga kiradi. Ajdodlarimiz hayvonlarning go'ngi, o'simlik qoldiqlari va boshqa organik moddalarni aralashtirib, tabiiy o'g'it tayyorlashgan. Bu usul tuproqning tabiiy tuzilishini saqlash bilan birga, uning mikroorganizmlar bilan boyitilishini ta'minlagan. Qadimiy ko'chmanchi xalqlar chorvachilik bilan shug'ullanishda ham ekologik tamoyillarni qat'iy rioya qilishgan. Ular yaylovlarni almashlab ishlatishgan, bir joyda uzoq vaqt qolmasdan, o'tloqlarga dam berish imkonini yaratishgan. Bu usul orqali yaylovlarning tabiiy tiklanishi ta'minlangan. Hayvonlar sonini yaylovning sig'imiga mos ravishda cheklashgan. Agar biror hududda hayvonlar haddan tashqari ko'p bo'lsa, ko'chmanchilar boshqa joyga ko'chib ketishgan. Bu tabiiy resurslarga yukni kamaytirish va ekotizimning buzilishini oldini olish uchun muhim edi. Tog'li hududlarda yashaydigan qadimiy xalqlar o'rmonlarni asrashda alohida e'tiborli edilar. Ular daraxtlarni kesmadan oldin

maxsus ruxsat olishgan va har bir kesilgan daraxt o'rniga yangi ko'chat ekishgan. Ba'zi daraxtlar muqaddas deb hisoblanar va ularni kesish umuman taqiqlangan edi. Yong'oqzorlar, archa va boshqa qimmat daraxtlar maxsus muhofaza ostida bo'lgan. Qadimiy qonunlarda o'rmonlarni vayron qilish uchun qattiq jazolar nazarda tutilgan. Amir Temur davrida o'rmonlarni asrash maxsus farmonda belgilab

qo'yilgan edi. Qadimiy xalqlar yovvoyi hayvonlarni ham asrashgan. Ular ov qilish uchun maxsus mavsumlar belgilashgan va ayrim hayvonlarni ov qilishni umuman taqiqlashgan. Qushlarning uyalarini buzish, baliq urish uchun zaharli moddalar ishlatish kabi harakatlar qat'iyan man etilgan. Ayrim hayvonlar muqaddas

hisoblanar va ularni o'ldirish gunoh deb bilinar edi. It, mushuk va ayrim yirtqich qushlar himoyalangan. Bu hayvonlar ekotizimda muhim o'rin egallashi hisobga olingan edi.

Qadimiy xalqlar chiqindilar bilan ishlashda ham aql-idrokli edilar. Ular deyarli hech narsani isrof qilmasdilar. Har qanday materialdan qayta foydalanishgan. Singan idishlar ta'mirlanadi, eski kiyimlar yangi buyumlar uchun ishlatiladi, oziq-ovqat qoldiqlari hayvonlarga beriladi yoki kompost uchun foydalaniladi. Metallardan yasalgan buyumlar erib, yangi buyumlar yasash uchun ishlatilgan. Bu usul orqali tabiiy resurslar tejalar va atrof-muhit ifloslanishi kamaytirilgan. Qadimiy xalqlar tabiatning tabiiy tsikllariga mos ravishda yashashgan. Ular qaysi mavsumda qaysi ishni bajarish kerakligini aniq bilishgan. Bahor ekish, yoz parvarish qilish, kuz hosil yig'ish, qish esa dam olish va keyingi yil uchun tayyorgarlik ko'rish vaqti edi. Bu tartib nafaqat qishloq xo'jaligida, balki hunarmandchilik, savdo va boshqa sohalarida ham qo'llanilgan. Mavsumiy hayot tarzi energiya tejash va tabiiy resurslarga yukni kamaytirish imkonini bergan. Qadimiy xalqlar iqlim o'zgarishlarini oldindan sezish va ularga moslashish qobiliyatiga ega edilar. Ular osmon hodisalarini kuzatib, ob-havo o'zgarishlarini bashorat qilishgan. Bu bilimlar asosida ekin ekish vaqtini, suv berish tartibini va hosil yig'ish muddatlarini belgilashgan. Tabiiy ofatlar oldidan himoyalaniş uchun

maxsus tadbirlar ko'rishgan. Hunarmandchilikda ham ekologik tamoyillar rioya qilingan. Qadimiy ustakor o'z ishida faqat tabiiy materiallardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va mahsulotlarning bardoshlilikini ta'minlashga harakat qilishgan. Kulolchilik, to'qimachilik, yog'ochdan buyum yasash kabi sohalar tabiat bilan uyg'unlikda rivojlangan. Qadimiy jamiyatlarda ekologik tarbiya bolalikodan

boshlanadi. Farzandlarni tabiatni sevishga, uni asrashga va hurmat qilishga o'rgatishgan. Bolalar kattalarning ishini kuzatib, amaliy ko'nikmalarni egallashgan. Tabiat haqidagi bilimlar avloddan avlodga og'zaki an'ana orqali uzatilgan. Qadimiy xalqlarning tabiatni asrash tajribasi bugungi kun uchun ham dolzarb. Ularning

yondashuvlari zamonaviy ekologik muammolarni hal qilishda muhim yo'l-yo'riq beradi. Tabiat bilan uyg'unlik, resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash bularning barchasi ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan qimmatli bilimlardir. Bugungi kunda biz texnologiyani rivojlantirish bilan birga, qadimiy xalqlarning tabiat bilan do'stona munosabatda bo'lish tamoyillarini ham qo'llashimiz zarur. Faqat shu yo'l bilan kelajak avlodlar uchun barqaror va yashash mumkin bo'lgan dunyo qoldira olamiz.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bartold V.V. "Turkiston down to the Mongol invasion" // Cambridge University Press, 1968.
2. Iskhakov M.M. "O'rta Osiyoda suv xo'jaligi tarixi" // Toshkent: Fan, 1987.
3. Karimov I.A. "O'zbekiston taraqqiyotining besh yillik istiqboli" // Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Masson V.M. "Drevnie tsivilizatsii Vostoka i stepnoy mir" // Sankt-Peterburg: Evropeyskiy dom, 2001.
5. Murodov O. "Qadimiy O'rta Osiyoda dehqonchilik madaniyati" // Toshkent: Sharq, 2005.
6. Nazarov A.N. "Ekologiya va etnografiya" // Toshkent: Universitet, 2010.
7. Rtveladze E.V. "Tsivilizatsii, gosudarstva, kultury Tsentralnoy Azii" // Toshkent: SMI-ASIA, 2008.
8. Saidov A.X. "O'rta Osiyoda an'anaviy suv xo'jaligi" // Samarqand: SamDU, 2015.
9. Tolstov S.P. "Drevniy Xorezm" // Moskva: Izdatelstvo MGU, 1948.
10. Yusupov E.Yu. "Tabiat muhofazasi: tarix va hozirgi zamon" // Toshkent: Mehnat, 2019.